



RAFAŁ IGIELSKI

Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski

Listy gen. lejtn. Fedora Ogorodnikowa do gen. mjr. Michaiła Boncza-Bruczewicza o sytuacji na froncie północnym rosyjskiej wojny domowej w 1918 r. jako źródło do zagadnienia służby carskich sztabowców w Armii Czerwonej

ABSTRACT

In the spring of 1918, Allied military contingents landed in northern Russia. To command the hastily organized Red Army forces opposing them, the Bolsheviks employed former imperial generals. The source analysed in this article consists of four letters from Lieutenant General Fedor Ogorodnikov to Major General Mikhail Bonch-Bruyevich. These letters address a range of issues and concerns related to the formation of Soviet armed forces and the difficulties encountered by professional senior staff officers in cooperating with Communists.

Wstęp

Polityczne reperkusje trwającej obecnie wojny rosyjsko-ukraińskiej odcięły praktycznie historykom polskim drogę do moskiewskich archiwów. Okoliczności te sprawiają, że pozyskanie stamtąd jakichkolwiek dokumentów jest rzeczą rzadką, przez co powinno skutkować wprowadzeniem w obieg naukowy tych, do których, mimo wszystko, uzyskano dostęp. Zajmując się wojną domową i służbą dawnych carskich wyższych oficerów w Armii Czerwonej, dotarłem do

zespołu akt gen. lejtnanta Fedora Ogorodnikowa, przechowywanych w Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowym (ros. *Российский Государственный Военный Архив*, dalej: RGVA). Zawartość jednej z teczek okazała się na tyle ciekawa, a zarazem przejrzysta, iż postanowiłem przetłumaczyć i opublikować zawarte w niej akta dotyczące interesującego mnie tematu początków służby carskiej generalicji w sowieckich siłach zbrojnych. Dotyczą one spraw tylko hasłowo obecnych w naszej historiografii i naturalnie znacznie lepiej znanych w Rosji, natomiast wartym podkreślenia jest fakt, iż z omawianej teczki nie skorzystali jak dotąd sami Rosjanie. Zawartość jej tworzą pisma wspomnianego gen. Ogorodnikowa do gen. majora Michaiła Boncza-Brujewicza, poświęcone sytuacji na zapleczu północnego odcinka sowieckiej przesłony w momencie rozpoczęcia ofensywy wojsk interwencyjnych Ententy w sierpniu 1918 r.

Chociaż publikowane źródło nie jest porywającym opisem kampanii, nieco naświetla dwa zagadnienia. Pierwszym są stosunki panujące w początkowym okresie wojny domowej na linii: bolszewicy – eks-carscy specjaliści wojskowi (tzw. „wojenspece”) oraz wewnątrz tej części generalicji, która przeszła na stronę „czerwonych”. Drugim jest przedstawienie jednego z kluczowych problemów, przed którymi stało od pierwszych dni po przejęciu władzy kierownictwo sowieckie, mianowicie ewakuacji w głąb kraju gigantycznych zapasów materiałów wojennych odziedziczonych po rozpadającej się armii rosyjskiej¹, realizowanej w warunkach niedowładu administracyjnego, wszędobylskiej anarchii oraz niedoborów paliwa.

Interwencja Ententy w północnej Rosji

Rozpoczęta na zaproszenie obawiających się Niemców bolszewików interwencja Ententy na północy Rosji europejskiej, wskutek dynamicznego rozwoju wydarzeń, przerodziła się szybko w kampanię mającą na celu obalenie władzy Włodzimierza Lenina². Trapieni własnymi

¹ Benjamin Rhodes, *The Anglo-American winter war with Russia 1918–1919. A diplomatic and military tragicomedy* (Westport: Bloomsbury Publishing, 1988), 9. Według danych z listopada 1917 r., w archangielskim porcie zalegało wówczas łącznie 162 tys. ton amunicji i surowców. Oprócz tego, w mieście znajdowały się pokaźne zapasy żywności i paliwa również dostarczone przez Ententę.

² Clifford Kinvig, *Krucjata Churchilla. Brytyjska inwazja na Rosję 1918–1920*, tłum. Sławomir Patlewicz (Warszawa: Bellona, 2008), 38.

słabościami komuniiści przeceniali zagrożenie wywołane desantami najpierw w Murmańsku, a po puszczeniu lodów w Morzu Białym, także w Archangielsku stwarzane ze strony nielicznych, międzynarodowych i z trudem naprędce skompletowanych z elementów mało wartościowych³ kontyngentów państw zachodnich. Na samo utrzymanie żołnierzy brakowało też zwyczajnie pieniędzy – do tego stopnia, że londyńskie Ministerstwo Wojny, zamiast przekazania niezbędnych środków finansowych, próbowało posłużyć się beczkami solonych śledzi z magazynów w Oslo jako tymczasowym środkiem płatniczym⁴.

Siły alianckie, które w dniach 27–28 lipca 1918 r., przy rachitycznym oporze bolszewików, opanowały Archangielsk, liczyły początkowo zaledwie 1,5 tys. żołnierzy⁵. Dowodzący nimi gen. major Frederick Poole⁶ zupełnie nie doceniał zdolności bojowych komunistów, wykazując nadmierny optymizm, a brawurowe zajęcie ufortyfikowanego głównego rosyjskiego portu na północnym wybrzeżu spowodowało przeszacowywanie własnych możliwości bojowych na tym froncie także przez aliancką Najwyższą Radę Wojenną⁷. W rezultacie na początku sierpnia te skromne siły posunęły się ok. 120 km w głąb lądu wzdłuż magistrali kolejowej Archangielsk – Wołogda – Moskwa.

Tym sposobem początkowe powodzenie oderwało zupełnie gen. Poolę od rzeczywistości. Jego nieznanomość realiów okazała się na tyle kuriozalna, że gdy ariergarda uchodzących w kierunku Wołogdy bolszewików stawiała wreszcie pod wsią Oberskaja zauważalny opór, dowódca sił interwencyjnych uznał to za „niezbity dowód”, iż ci są jakoby bezpośrednio dowodzeni przez niemieckich oficerów⁸.

Początkowej postawie bolszewików nie sposób się dziwić. Pierwsze związki taktyczne Armii Czerwonej dopiero się formowały, jeszcze bez spójnej wizji tego, jak właściwie miałyby wyglądać. Nadto rozpowszechnione były pogłoski jakoby wojska inwazyjne liczyć miały

³ Ibid., 42. Gros służących w 1918 r. na północy Rosji alianckich żołnierzy to ledwo co wyleczeni ciężko ranni rezerwiści.

⁴ Ibid.

⁵ Rhodes, *The Anglo-American winter*, 21, 23–24.

⁶ Frederick Poole (ur. 1869 – zm. 1936) – generał brytyjski, w 1916 r. wysłany do Rosji z zadaniem pomocy w reorganizacji artylerii jej armii, w latach 1918–1919 dowódca sił ekspedycyjnych w północnej Rosji. Henry Poole, *General Sir Frederick Poole* (Leicester: Troubador Publishing, 2023), 5–7.

⁷ Rhodes, *The Anglo-American winter*, 26.

⁸ Ibid., 27.

nawet do 100 tys. ludzi. Tymczasem siły pozostające w dyspozycji sowieków wzdłuż wybrzeża białomorskiego nie przewyższały w tym czasie 4 tys. żołnierzy rozproszonych na olbrzymiej przestrzeni, przy czym najsilniejszy z garnizonów (archangielski) miał do dyspozycji ledwie 600 czerwonogwardzistów⁹. Wynikało to z ogólnego braku sił i niespodziewania się działań bojowych na północy Rosji europejskiej przez centralne kierownictwo wojskowe.

W okresie od sierpnia do września siły Ententy poza kołem polarnym wzrosły do 10 tys. na Półwyspie Kola i 13 tys. w rejonie Archangielska, co stopniowo skłaniało ich dowództwo do śmielszych działań zaczepnych. Wytworzyły się trzy kierunki operacyjne: dwiński – wzdłuż rzeki Dwiny – wyprowadzający najkrótszym szlakiem wodnym do Kotłasu i dalej koleją do Wiatki, wołogodzki – wzdłuż magistrali Archangielsk – Wołogda – Jarosław – Moskwa oraz petrozawodzki – po osi drogi żelaznej Murmańsk – Piotrogród¹⁰.

Pierwszy z wymienionych kierunków prowadził w region bardzo słabo zaludniony i pozbawiony znaczenia ekonomicznego, natomiast jego wartość miała znaczenie dla dążeń do połączenia się z prawym skrzydłem sił kontrrewolucji na froncie wschodnim, prącym na Perm i Wiatkę. Centralny kierunek operacyjny doprowadzał do rdzenia państwa i zarazem ludniejszych obszarów („biali” na Dalekiej Północy cierpieli na niedostatek ochotników do uformowania silnej armii¹¹, a gen. Poole naiwnie liczył, że znajdzie w ten sposób nawet 100 tys. dodatkowych żołnierzy¹²), jednak skupienie się na nim groziło bezpowrotnym przeminięciem dogodnego momentu do utworzenia wspólnego frontu północno-wschodniego i nawiązania bezpośredniej łączności z Legionem Czesko-Słowackim. Oś działań zaczepnych wzdłuż Kolei Murmańskiej była najmniej wydajna operacyjnie ze względu na skracające latem odcinki obrony, szerokie pasy wielkich jezior, a także brak sił do zabezpieczenia własnej zachodniej flanki na wypadek hipotetycznego uderzenia z Karelii „białych” Finów wraz z okupacyjnymi wojskami

⁹ Николай Какурин, *Как сражалась революция*, t. 1 (Москва: Издательство политической литературы, 1990), 208–209.

¹⁰ Николай Азоцев, red., *Гражданская война в СССР*, t. 1 (Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1980), 231.

¹¹ Валерий Клавинг, *Гражданская война в России. Белые Армии* (Санкт-Петербург: Издательство Terra Fantastica, 2003), 315. Do początku września 1918 r. siły rosyjskiej kontrrewolucji na Północy osiągnęły stan zaledwie 5 tys. żołnierzy.

¹² Kinvig, *Krucjata*, 50.

niemieckimi¹³. Jego znaczenie sprowadzało się do osłony samego portu w Murmańsku i zapewnienia lądowego połączenia z Archangielskiem.

Alianckie dowództwo zdecydowało się na jednoczesną ofensywę zarówno na Wołogdę, jak i na Kotłas. We wrześniu siły Ententy na pierwszym z tych kierunków wzrosły do 13 tys. ludzi, na drugim – do 7 tys. Kierujące się z Murmańska na południe zgrupowanie, które zajęło Onegę, liczyło 6 tys. żołnierzy¹⁴.

Postawione w sytuacji bez wyjścia sowieckie kierownictwo wojskowe podjęło gwałtowną pracę nad zorganizowaniem, umocnieniem i zaopatrzeniem sił przeznaczonych do zatrzymania ofensywy interwentów. 6 sierpnia 1918 r. powołano północno-wschodni odcinek przesłony pod kierownictwem działacza bolszewickiego Michaiła Kiedrowa¹⁵, obejmujący następujące rejony obronne: archangielski (dowódca Andriej Szengowski), kotłaski (Anatolij Gekker¹⁶) i wiat-ski (Aleksandr Medwediew¹⁷). Idea tzw. przesłony polegała na kordonowej obronie tymczasowych granic zewnętrznych Rosji Sowieckiej.

¹³ Ibid., 47.

¹⁴ Клавинг, *Гражданская война*, 318–319.

¹⁵ Michaił Kiedrow (ur. 1878 – zm. 1941) – działacz bolszewicki, funkcjonariusz Wszechrosyjskiej Nadzwyczajnej Komisji do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (ros. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем при ЦК РСФСР, dalej: WCzK). W sierpniu i wrześniu 1918 r. dowódca północno-wschodniego odcinka przesłony. Następnie na czele Oddziału Specjalnego WCzK. Organizator systemu obozów koncentracyjnych dla „białych” i ludności cywilnej na północy Rosji, odpowiedzialny za masowe egzekucje. W 1921 r. zdjęty ze stanowiska ze względu na stan psychiczny. Aresztowany podczas wielkiej czystki i mimo iż nie dowiedziono mu winy, rozstrzelany na osobiste polecenie Ławrientija Berii. Андрей Николаев, red., *Чекисты. Сборник* (Moskwa: Молодая гвардия, 1987), 129–186.

¹⁶ Anatolij Gekker (ur. 1888 – zm. 1937) – komkor Armii Czerwonej. Służbę rozpoczął w 1907 r. Dosłużył się stopnia sztabsrotmistrza. W 1917 r. absolwent skróconego kursu wojennego Akademii Sztabu Generalnego (dalej: ASG). Po przewrocie bolszewickim komisarz Białomorskiego OW, następnie dowodził kolejno: astrachańskim rejonem umocnionym, 13 Dywizją Strzelecką (dalej: DS) i 13 Armią Frontu Południowego. W 1921 r. kierował inwazją na Gruzję i pacyfikacją powstania Ormian. Po zakończeniu wojny domowej attaché wojskowy w Chinach i Turcji. Od 1934 r. szef oddziału w Zarządzie Wywiadowczym Sztabu Generalnego. Stracony podczas wielkiej czystki. Валерий Каминский, *Офицеры Русской Императорской Армии в корпусе красного Генерального Штаба. Биографический справочник*, t. 1 (Санкт-Петербург: Издательский Центр Гуманитарная Академия, 2018), 403–404.

¹⁷ Aleksandr Medwediew (ur. 1875 – zm. ?) – w armii carskiej od 1892 r., w 1917 r. awansował do stopnia pułkownika. Dobrowolnie wstąpił do Armii Czerwonej, walcząc z interwentami i biorąc udział w pacyfikacji powstania iżewsko-wotkińskiego. W latach 1919–1920 pomocnik dowódcy 8 Armii, w 1921 r. zdemobilizowany, następnie pracował w rolnictwie. Kawaler Orderu Czerwonego Sztandaru. Александр Алексашенко, red., *Против Деникина. Сборник воспоминаний* (Moskwa: Воениздат, 1969), 161.

10 września, wraz z organizacją systemu regularnych sił zbrojnych, północno-wschodni odcinek przesłony przemianowano na 6 Armię, a dzień później rozkazem Rewolucyjnej Rady Wojennej Republiki (dalej: RRWR) powołano wyższy związek operacyjny – Front Północny, w którego skład weszła jeszcze broniąca Piotrogradu 7 Armia¹⁸.

Do tych niełatwych zadań od początku zaprzęgnięto wyższych oficerów dawnej armii carskiej. Dowódcą Frontu mianowano gen. Dmitrija Parskiego¹⁹, a na czele 6 Armii stanął najpierw płk Władimir Gittis²⁰, a po nim, od 22 listopada – gen. Aleksiej Samojło²¹ (wcześniej szef sztabu Białomorskiego Okręgu Wojskowego (dalej: OW).

O wadze obrony Kotleśu pisał w tym czasie sam Lenin²². W sierpniu skierowano na Daleką Północ, częściowo kosztem rezerw przeznaczonych pierwotnie dla Frontu Wschodniego, uzupełnienia stanów osobowych, wzmocniono artylerię oraz przysłano lotnictwo.

Przedsięwzięte środki umożliwiły, pomimo wszelkich trudności, powstrzymanie alianckiej ofensywy. Pierwsze zwycięstwa zostały odniesione na wodzie – 11 i 13 sierpnia u ujścia Wagi do Dwiny bolszewicka flotylla rzeczna dwukrotnie pokonała flotyllę interwentów. Z początkiem września „czerwoni” zaczęli miejscami przechodzić do przeciwnatarć. Piątego dnia tego miesiąca w walkach na kierunku wołogodzkiem rozbito batalion anglo-amerykański²³. Wkrótce front na Dalekiej Północy ustabilizował się zasadniczo na dłuższy czas.

¹⁸ Павел Жилин, red., *Директивы Главного Командования Красной Армии (1917–1920). Сборник документов* (Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1969), 54.

¹⁹ Dmitrij Parski (ur. 1866 – zm. 1921) – gen. lejtn. armii rosyjskiej. W 1893 r. ukończył Mikołajewską ASG. Jako jeden z pierwszych wstąpił do Armii Czerwonej, dowodząc w lutym 1918 r. obroną Narwy i Jamburga przed Niemcami. Семен Хромов, red., *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия* (Москва: Советская Энциклопедия, 1983), 424.

²⁰ Władimir Gittis (ur. 1881 – zm. 1938) – płk armii rosyjskiej i komkor Armii Czerwonej. Od sierpnia 1918 r. kierownik wojskowy północnego odcinka przesłony. Jako dowódca 8 Armii pobił wojska kozackie gen. Piotra Krasnowa. Od 22 VII 1919 r. do 29 IX 1920 r. dowodził Frontem Zachodnim, następnie Kaukaskim. Ibid., 141.

²¹ Aleksiej Samojło (ur. 1869 – zm. 1964) – gen. mjr armii rosyjskiej i gen. lejtn. lotnictwa Armii Czerwonej. W 1898 r. ukończył Mikołajewską ASG. Od 1909 r. pracownik Głównego Zarządu Sztabu Generalnego. Podczas wojny domowej po stronie bolszewickiej, dowodził 6 Armią i Frontem Wschodnim. W 1949 r. przeszedł w stan spoczynku. Ibid., 521.

²² „Телеграмма М. С. Кедрову”, в Владимир Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 50 (Москва: Издательство Политической Литературы, 1970), 147.

²³ Азоцев, red., *Гражданская война*, 232.

Generałowie Ogorodnikow i Boncz-Brujewicz

Jednym z ważniejszych kroków w procesie profesjonalizacji sił zbrojnych Rosji Sowieckiej było powołanie dekretem Rady Komisarzy Ludowych (dalej: RKL) z 4 maja 1918 r. okręgów wojskowych. Do zadań tych organów należało formowanie oddziałów i związków taktycznych, kierowanie ich na front i zapewnianie warunków dla utrzymania zdolności bojowych, jak również koordynowanie prac z komisariatami spraw wojskowych wszystkich szczebli (obwodowymi, gubernialnymi i powiatowymi)²⁴. Co istotne, etat sztabu okręgu przewidywał 14 stanowisk, które mogli zajmować wyłącznie byli oficerowie Sztabu Generalnego. Nie był to warunek łatwy do spełnienia, ponieważ miejscowe władze żądały powierzania kierowniczych stanowisk działaczom partyjnym z „wojenspecami” jedynie w charakterze doradców technicznych. Nadto z pierwszego spisu najlepszych kandydatów na stanowiska kierownicze w okręgach, jaki przedłożył Boncz-Brujewicz, większość odmówiła przyjęcia funkcji. Miejsca pobytu innych nie sposób było ustalić, a jeszcze inni wkrótce przeszli na stronę „białych”. Wobec tego Boncz-Brujewicz przedstawił rezerwową listę sześciu kandydatów, z których połowa odpadła z tych samych przyczyn. Do trójki tych, którzy nie uchyłili się od służby, należał Ogorodnikow²⁵.

Znalezienie się jego nazwiska na liście potencjalnych kierowników wojskowych wynikało z klucza przyjętego przez Wyższą Radę Wojenną przy tworzeniu systemu tyłowego Armii Czerwonej – w pierwszej kolejności ze sztabów korpusów starej armii zorganizowano dowództwa odcinków przesłony przeciw Niemcom, a następnie byłych sztabów frontów i armii użyto do uformowania szkieletu okręgów wojskowych. W ten sposób sztab Białomorskiego OW powstał w oparciu o zasób kadrowy sztabu dawnego Frontu Południowo-Zachodniego (57 oficerów)²⁶. Wybór akurat tego związku operacyjnego był uwarunkowany tym, że służącego w jego szeregach w latach 1914–1917 Ogorodnikowa, uznawano za wybitnego znawcę armii brytyjskiej, z którą przyszło się zmierzyć na Północy. Warto przyjrzeć się pokrótce i nadawcy,

²⁴ Александр Кавтарадзе, *Военные специалисты на службе Республики Советов 1917–1920 гг.* (Москва: Наука, 1988), 80–81.

²⁵ Ibid.

²⁶ Андрей Ганин, *Кадры Генерального Штаба в период гражданской войны в России 1917–1922 гг.*, t. 1 (Москва: Кучково Поле Музеон, 2023), 391.

i adresatowi publikowanego źródła na tle początków służby „wojenspeców” w Armii Czerwonej. Ich postaci są w dwójnasób interesujące, gdyż obaj należeli do mniejszości eks-carskich generałów, która przetrwała wszystkie czystki, umierając naturalną śmiercią. Ponadto mamy tu do czynienia z sytuacją, w której wyższy zarówno stopniem, jak i starszeństwem oficer podlegał młodszemu (gen. lejtn. – gen. mjr).

Fedor Ogorodnikow urodził się w 1867 r., a służbę wojskową rozpoczął w wieku 17 lat. Jako absolwent Mikołajewskiej Szkoły Inżynieryjnej (1887 r.), trafił do batalionu saperów Korpusu Grenadierów. W 1893 r. ukończył Mikołajewską Akademię Sztabu Generalnego (dalej: ASG), po czym przez pięć lat pełnił obowiązki starszego adiutanta sztabu 1 Dywizji Grenadierów, w szeregach wchodzącego w jej skład 2 Rostowskiego Pułku Grenadierów, odbywając roczny staż dowódcy kompanii. W latach 1898–1899, już jako podpułkownik, pracował w charakterze urzędnika wojskowego w Głównym Zarządzie Wojsk Kozackich, a następnie do 1903 r. w kancelarii Komitetu Wojskowo-Naukowego Sztabu Głównego, gdzie w rzeczywistości zajmował się działalnością wywiadowczą²⁷. W latach 1902–1903 jako profesor nadzwyczajny wykładał geografię i statystykę wojskową w Mikołajewskiej ASG.

Od 1903 do 1907 r. płk Ogorodnikow piastował godność attaché wojskowego w Chinach. Na stanowisku tym odegrał istotną rolę w walce wywiadowczej podczas wojny rosyjsko-japońskiej. Udało mu się zwerbować agentów, m.in. spośród Brytyjczyków, zorganizować potajemne zaopatrywanie oblężonej twierdzy Port Artur, obserwację zachodniego wybrzeża Korei²⁸, a także przekupić wysłanników redakcji gazety *Daily Mail*, by w prasie anglojęzycznej przedstawiali działania wojenne w Mandżurii zgodnie z interesem Petersburga²⁹.

Po powrocie z Chin przez cztery lata był dowódcą 15 Szlisselburskiego Pułku Piechoty. W 1911 r. awansował na generała majora i został szefem sztabu XXV Korpusu Armijnego (dalej: KA). 14 listopada 1914 r. został generałem do specjalnych poruczeń przy dowódcy

²⁷ Михаил Болтунов, *Дипломаты в погонах* (Москва: Кучково Поле, 2019), 9.

²⁸ Дмитрий Павлов, *Русско-японская война 1904–1905 г. Секретные операции на суше и на море* (Москва – Санкт-Петербург: Центр Гуманитарных Инициатив, 2016), 330, 342, 346.

²⁹ Ibid., 379, 389. W rzeczywistości Ogorodnikow sam dyktował treść artykułów drukowanych w należącym do *Daily Mail* fasadowym piśmie *China Review*, posiadając przy tym swoich tajnych współpracowników w redakcjach czterech innych wielkich tytułów brytyjskich i amerykańskich, a także dwóch francuskich.

10 Armii, 28 marca 1915 r. szefem sztabu XX KA, 26 DP kierował od 25 sierpnia tegoż roku do 11 sierpnia 1916 r. kiedy to na wniosek dowódcy II KA, gen. piechoty Wasyla Fluga³⁰, pozbawiono go dowództwa tej wielkiej jednostki³¹, w zamian kierując na stanowisko naczelnika jednej z dywizji rezerwowych. W 1915 r. za zasługi bojowe otrzymał stopień generała lejtnanta.

Zwrot w karierze lewicującego Ogorodnikowa nastąpił wraz z obaleniem caratu, gdy Rząd Tymczasowy zwolnił 25% dywizjonerów i wielu dowódców korpusów³² – 2 kwietnia 1917 r. otrzymał on dowodzenie XVII KA³³, z którym wziął udział w składzie 11 Armii w czerwcowej ofensywie w Galicji Wschodniej. Pod pretekstem nieudolnego dowodzenia, nowy Naczelnny Wódz, gen. Ławr Kornilow zdjął go ze stanowiska i skierował do rezerwy kadrowej Kijowskiego OW.

Po fiasku puczu przeprowadzonego przez tego generała i związanym z tym odsunięciu wyższych dowódców o poglądach reakcyjnych, 11 września 1917 r. Ogorodnikow został mianowany dowódcą Frontu Południowo-Zachodniego³⁴, przeprowadził tam czystkę wśród oficerów popierających zamach stanu Kornilowa oraz zwolnił z aresztów żołnierzy zatrzymanych wcześniej za agitację rewolucyjną. Po 11 dniach dowodzenia Frontem, w związku z demoralizacją podległych mu wojsk, został usunięty z zajmowanej funkcji.

W lutym 1918 r. ochotniczo wstąpił w szeregi Armii Czerwonej, zostając kierownikiem wojskowym Białomorskiego OW. Na stanowisku tym spotkał się z negatywną oceną ze strony bolszewickiego komisarza Kiedrowa, który w jednym z telegramów do Moskwy

³⁰ Wasyl Flug (ur. 1860 – zm. 1957) – gen. piechoty armii rosyjskiej i teoretyk wojskowości, w służbie od 1877 r. W 1890 r. ukończył Mikołajewską ASG. W kampanii 1914 r. dowódca 10 Armii. Podczas wojny domowej na stanowiskach wojskowo-administracyjnych w obozie „białych”. W czasie II wojny światowej służył w Rosyjskim Korpusie Ochronnym na Bałkanach. Emigrował do USA. Сергей Волков, *Генералитет Российской империи: Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II*, t. 2 (Москва: Центрполиграф, 2009), 648.

³¹ Flug jako generał – kwatermistrz sztabu namiestnika Dalekiego Wschodu skonfliktował się z Ogorodnikowem jeszcze podczas wojny rosyjsko-japońskiej.

³² Кавтарадзе, *Военные специалисты*, 30.

³³ Иван Гаркуша, red., *Ставка и Революция. Сборник документов в двух томах*, t. 1 (Москва: Кучково Поле, 2019), 690.

³⁴ Российский Государственный Военный Архив (dalej: РГВА), Огородников Федор Евлампиевич. Биографические документы, ф. 41113, оп. 1, д. 14, Приказ нр 5 военного комиссара Временного Правительства при армиях Юго-Западного Фронта, 11 września 1917 r., mps, 1–2.

wypowiedział się na ten temat następująco: „Całe dowództwo [OW], z wyjątkiem Potapowa³⁵ i Samojły, niewątpliwie nie może budzić nadziei. Moje zdanie: należałoby zwolnić Ogorodnikowa i Wikorsta, którzy najwyraźniej nie będą walczyć przeciw Anglikom, tyle że tu na miejscu nie ma ich kim zastąpić”³⁶. W swoich wspomnieniach komunista ten wyraził się o kierowniku wojskowym Okręgu jeszcze dosadniej: „Ogorodnikow, na którego oprócz zadań wojskowych, spadły też najważniejsze funkcje dyplomatyczne oraz nadzór nad rozładunkiem archangielskiego portu – to [wciąż] ta sama osoba, którą podkomendni z przyzwyczajenia w dalszym ciągu tytułują «wasze prewoschoditelstwo». Jego suchy oficjalny język nie nastrajał do niego pozytywnie słuchacza. W jego radach nie wyczuwało się żaru, w jego planach brak było wiary w sprawę, której służył. «Nie mam pojęcia jak my niby będziemy walczyć z Anglikami» – pewnego razu stwierdził on w rozmowie z innym specjalistą”³⁷.

Zgodnie z przedstawioną w źródle prośbą, 29 sierpnia 1918 r. Ogorodnikow został przeniesiony do dyspozycji szefa Wszechrosyjskiego Sztabu Głównego. W 1919 r. znalazł się w komisji przeredagowującej stary carski Regulamin Służby Polowej z uwzględnieniem zmian, jakie zaszły w wyniku wojny i rewolucji (podkomisja ds. jego III części – służby bliskich tyłów³⁸), a także zorganizował i poprowadził kursy pracowników sztabowych przy dowództwie Frontu Zachodniego w Smoleńsku. Podczas kampanii 1920 r. pełnił obowiązki pomocnika szefa zaopatrzenia rzeczowego związku operacyjnego. Od 1922 r. był pomocnikiem gubernialnego komisarza wojskowego w Smoleńsku. Podczas czystki eks-carskich oficerów w 1931 r. został na krótko

³⁵ Nikołaj Potapow (ur. 1871 – zm. 1946) – gen. lejtn. armii rosyjskiej, w 1897 r. ukończył Mikołajewską ASG, w l. 1900–1903 pełnił służbę wywiadowczą w Austro-Węgrzech, a od 1903 do 1906 r. – attaché wojskowego w Czarnogórze. W 1906 r. odkomenderowany do armii niemieckiej, francuskiej i brytyjskiej dla porównania używanych w nich systemów karabinów maszynowych. W l. 1913–1916 ponownie przy dowództwie armii czarnogórskiej. Współpracę z bolszewikami nawiązał na kilka miesięcy przed ich dojściem do władzy. Od czerwca do września 1918 r. członek Wyższej Rady Wojennej. W l. 1922–1925 brał udział w operacji „Trust”. Od 1938 r. w stanie spoczynku. Хромов, ред., *Гражданская война*, 469.

³⁶ Cyt. za: А. Ганин, *Кадры*, 1: 899. Tłumaczenie tego i innych cytatów: Rafał Igielski.

³⁷ Михаил Кедров, *За советский Север. Личные воспоминания и материалы о первых этапах гражданской войны 1918 г.* (Ленинград: Прибой, 1927), 39. Kiedrow pozostawał, dla odmiany, pod wrażeniem niezłomnej woli, przytomności umysłu i wierności sprawie, wykazywanych na każdym kroku przez gen. Samojłę, nie wahającego się wymagać także od swojego kastowego kolegi Ogorodnikowa.

³⁸ Ганин, *Кадры*, 1:519.

aresztowany. Od 1932 r. wykładał historię wojskowości w Akademii Wojskowej im. Michała Frunzego. W 1935 r. zweryfikowany w stopniu kombryga, a cztery lata później – komdiwa. Zmarł 3 marca 1939 r.

Ogorodnikow przez całe dorosłe życie był wybitnym historykiem i teoretykiem wojskowości. Biegle władając kilkoma językami obcymi, należał do najlepszych znawców taktyki i sztuki operacyjnej armii państw zachodnioeuropejskich. W 1902 r. opublikował swą znakomitą wojskowo-statystyczną dysertację profesorską poświęconą geograficznym, ekonomicznym oraz militarnym uwarunkowaniom strategii Wielkiej Brytanii w wojnach z rewolucyjną i napoleońską Francją³⁹.

W okresie międzywojennym pozostawał w nurcie myślicieli wojskowych zajmujących się teorią głębokich operacji⁴⁰. Na łamach fachowych periodyków publikował ponadto artykuły poświęcone m.in. ocenie strategicznego rozwinięcia armii rosyjskiej w 1914 r.⁴¹, momentom przełomowym wielkich bitew⁴², kampanii 1918 r. na froncie zachodnim⁴³, miejscu manewru operacyjnego w ramach działań obronnych⁴⁴ czy polskiej myśli wojskowej⁴⁵.

Za czasów sowieckich jego zainteresowania badawcze poszerzyły się o niedawną wojnę domową. W latach 1925–1926, w oparciu o obszerną kwerendę źródłową, napisał pierwszorzędną monografię kontrofensywy Armii Czerwonej przeciw wojskom adm. Aleksandra Kołczaka w maju 1919 r.⁴⁶ Niewiele jednak brakowało, by to klasyczne dziś studium nigdy się nie ukazało. Ogorodnikow długo nie mógł go wydać, ponieważ nie godził się na to były Głównodowodzący Armii Czerwonej, eks-pułkownik Siergiej Kamieniew, którego dowodzenie autor poddał ostrej

³⁹ Федор Огородников, *Военные средства Англии в революционные и наполеоновские войны. Историко-статистическое исследование* (Санкт-Петербург: Типография Киршваума, 1902).

⁴⁰ Ганин, *Кадры*, 2:750.

⁴¹ Огородников, „К критике сосредоточения русских армий в 1914 г.”, *Война и Революция* nr 9 (1926): 17–43.

⁴² Огородников, „Кризисы больших сражений”, *Война и Революция* nr 7 (1928): 16–28.

⁴³ Огородников, „Прорыв 10 французской армии 18 – 28 июля 1918 г. при Виллер-Коттере”, *Война и Революция* nr 8 (1931): 104–120.

⁴⁴ Огородников, „Оборонительный маневр”, *Война и Революция* nr 8 (1928): 3–19.

⁴⁵ Огородников, „Работа полской военной мысли”, *Война и Революция* nr 8 (1929): 114–120.

⁴⁶ Огородников, *Удар по Колчаку весной 1919 г.* (Москва: Государственное Военное Издательство, 1938).

krytyce⁴⁷. W rezultacie ujrzało ono światło dzienne na rok przed śmiercią badacza, co paradoksalnie umożliwiła dopiero atmosfera wielkiej czystki, gdy jego przeciwnicy zostali uznani za „wrogów ludu”. Ogorodnikow zamierzał napisać drugą część tej pracy, poświęconą kontynuacji kontrofensywy Grupy Południowej Frontu Wschodniego – operacjom ufińskiej, czelabińskiej i rozbiciu „białych” na Zachodniej Syberii. Zebrał już do niej i opracował pokaźną dokumentację archiwalną, pracę nad tym dziełem przerwała jego śmierć.

Nie wydano także przygotowywanej przez niego książki poświęconej analizie porównawczej taktyki i organizacji armii Niemiec, Francji, Polski, Włoch oraz Wielkiej Brytanii w drugiej połowie lat trzydziestych. Pracował na nad nią, będąc już ciężko chorym, mimo to całymi dniami niemal do ostatniej chwili prowadził badania nad zagranicznymi regulaminami w bibliotece Akademii im. Frunzego⁴⁸. Dorobek Ogorodnikowa jako historyka wojen i wojskowości uzupełniają przekłady na rosyjski oraz recenzje dzieł, m.in. Hansa Delbrücka czy Ericha Ludendorffa.

Ogorodnikow pozostawił po sobie Akademii, w murach której spędził ostatnie lata życia, bogaty zbiór archiwum osobistego. Objął on: 534 karty materiałów poświęconych taktyce armii obcych, 234 karty dotyczące współczesnej myśli operacyjnej na Zachodzie oraz 2826 karty różnych zapisków na temat zagranicznej bibliografii wojskowej. Oprócz tego zbiór zawiera szereg dokumentów związanych z kontrofensywą przeciw Kołczakowi⁴⁹, jak również nieopublikowane rękopisy dzienników ze służby na froncie I wojny światowej⁵⁰.

Adresat listów, gen. Michaił Boncz-Brujewicz, to postać bardziej znana. Urodził się w 1870 r., w 1898 r. ukończył Mikołajewską

⁴⁷ В. Меликов, „Литературные труды профессора комдива Ф. Е. Огородникова”, *Военно-Исторический Журнал* nr 1 (1939): 128.

⁴⁸ Ibid., 126.

⁴⁹ Ibid., 128. Postulowane przez historyka wojskowości komdiwa Władimira Melikowa, zbiorcze wydanie najcenniejszych materiałów z archiwum Ogorodnikowa, w tym artykułów napisanych przezeń pod koniec życia nigdy nie doszło do skutku, zapewne wskutek poddania tego pierwszego represjom w 1942 r.

⁵⁰ Udało mi się dotrzeć do 12 z tych teczek, których zawartość, oprócz dziennika frontowego z lat 1914–1917 Ogorodnikowa, obejmuje również jego korespondencję z gen. Michaiłem Aleksiejewem oraz instrukcję wywiadowczą dla oficerów. Stan zachowania tych rękopisów, sporządzanych przeważnie ołówkiem, sprawia, że są one dla mnie w większości niemożliwe do odczytu. Oprócz tego, w swoim domowym archiwum zebrał on obszerne notaty wspomnieniowe oraz kolekcję fotografii z okresu służby w Pekinie. Niestety, przepadły one rozgrabione podczas rewolucji.

Akademii Sztabu Generalnego, następnie podczas służby w sztabie Kijowskiego OW zwrócił na siebie uwagę dowodzącego okręgiem gen. piechoty Michaiła Dragomirowa, wyróżniając się jako jego prawa ręka, co w związku ze zmianami w armii dziejącymi się na tle wojny rosyjsko-japońskiej utorowało mu drogę do kariery w centralnych organach dowodzenia armią. Podczas kampanii 1914 r. pełnił rolę generała-kwatermistrza sztabu 3 Armii w Galicji, następnie na analogicznym stanowisku w sztabie Frontu Północno-Zachodniego. W latach 1915–1916 był szefem sztabu Frontu Północnego, a po puczu Korniłowa mianowano go dowódcą tego związku operacyjnego. Jako brat Władimira Boncza-Brujewicza – wpływowego działacza komunistycznego i osobistego sekretarza Lenina, był pierwszym spośród generałów armii carskiej, którzy przeszli na stronę bolszewików. W latach 1918–1919 w charakterze szefa Sztabu Polowego Rewolucyjnej Rady Wojennej Republiki odegrał kluczową rolę w organizacji Armii Czerwonej i dowodzeniu strategicznym podczas wojny domowej. Po jej zakończeniu zajmował się kartografią wojskową i fotografią lotniczą. Podczas operacji „Wiosna” aresztowano go, ale wkrótce wypuszczono na wolność. Był wieloletnim tajnym współpracownikiem Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego (ros. *Объединённое государственное политическое управление*, OGPU). W 1944 r. awansowany na generała-lejtnanta. Zmarł w 1956 r.⁵¹

Podobnie jak nadawca przytaczanych listów, ich adresat przez całe dorosłe życie zajmował się historią i teorią wojskową. Boncz przed I wojną światową w kwestii jednolitej doktryny wojennej stał na stanowisku przeciwnym do zdania Ogorodnikowa. Ten pierwszy należał bowiem do zdecydowanych jej zwolenników, drugi zaś głosił, że jej implementacja tylko pogłębi skostnienie operacyjno-taktyczne, schematyzm działań oraz zanik przejawów inicjatywy zarówno u starszych, jak i młodszych oficerów⁵². Obaj występowali natomiast przeciw żarliwej krytyce „piewców odrębnej rosyjskiej sztuki wojennej”, rozpowszechnianej przez Aleksandra Sweczina⁵³.

⁵¹ Каминский, *Офицеры Русской Императорской*, 1: 284–285.

⁵² Александр Черпанов, „Развитие отечественной военной доктрины по материалам дискуссии 1911–1930-х гг. Проблемы внедрения и понимания единой военной доктрины царскими и советскими военными теоретиками”, *Клио* nr 10 (2019): 139–140.

⁵³ Михаил Бонч-Бруевич, „По поводу критики труда «Разведывание. Охранение. Связь»”, *Русский Инвалид* nr 189 (1909): 3–4.

Służba specjalistów wojskowych w okresie wojny domowej była wręcz bezprecedensowo wyniszczająca psychofizycznie. Bolszewicy traktowali ich często jako materiał, który należało maksymalnie wyeksploatować, po czym się go pozbyć. Stale zagrożeni potencjalnymi aresztowaniami, szybko ulegali wyczerpaniu. Funkcjonując w warunkach katastrofalnego niedoboru kadr sztabowych, byli zmuszeni pracować za 10 osób⁵⁴. Rytm każdej ich doby determinowały obowiązki służbowe, pochłaniające od 15 do 19 godzin dziennie, do czego należało jeszcze dodać konieczność rozpalenia samemu w piecu oraz dietę zbliżoną do jadłospisu więźnia w czasach carskich⁵⁵. Przykładowo, szef Sztabu Polowego RRWR, gen. mjr Paweł Lebediew, na pierwszy od siedmiu lat urlop poszedł dopiero we wrześniu 1921 r. W takich właśnie okolicznościach zrozumiała stała się natarczywość, z jaką Ogorodnikow prosił o odwołanie go z zajmowanego stanowiska.

Źródło zostało przetłumaczone z rosyjskiego na polski przeze mnie. Opierając się na ugruntowanych zasadach edytorstwa historycznego, pozostawiłem oryginalny układ akapitów. Wszystkie moje uzupełnienia w tekście głównym ująłem w nawiasy kwadratowe. Z kolei przypisy autorstwa samego Ogorodnikowa zostały każdorazowo oznaczone w ten sam sposób. Odsyłacze utworzone przeze mnie nie mają nawiasów. Wszystkie daty występujące w tekście są podane według kalendarza gregoriańskiego.

List nr 1

3 sierpnia 1918 r.

Wołogda

Wielce szanowny Michaił Dmitriewiczu! Wraz z przejazdem do Wołogdy okr.[ęgowy] komisariat [wojskowy wraz] z wszystkimi [swoimi] organami znalazł się w takich warunkach, w których on funkcjonować nie może, a ja nie mogę ponosić [za efekt jego prac] odpowiedzialności.

Przejeżdżając przez Wołogdę, narkom⁵⁶ Kiedrow przekazał całą władzę komisarzowi Gekkerowi, o czym dowiedziałem się już z rozkazu.

⁵⁴ Андрей Ганин, *Повседневная жизнь генштабистов при Ленине и Троцком* (Москва: Кучково Поле, 2017), 119.

⁵⁵ Ibid., 114–116.

⁵⁶ Komisarz ludowy.

Nie wezwano mnie [wówczas do tego] pociągu i nie znam motywów, ale faktem jest, że narkom Kiedrow przekierowuje swoje dyspozycje komisarzowi Gekkerowi, od którego ja dowiaduję się o nich przypadkowo.

Funkcje okr.[ęgowego] komisariatu [są co prawda] nieokreślone, ale w rzeczywistości dotychczasowe zadania faktycznie zostały wstrzymane. Nadzwyczajna sytuacja wymaga nadzwyczajnych środków, dla których okręgowy komisariat czasu pokojowego z jego zarządami i okr.[ęgowymi] zebraniem, jest nieodpowiedni. Miejscowe (powiatowe i wiejskie) komisariaty formują się bardzo trudno: nie ma dostatecznej agitacji, nie ma robotników, nie ma poczucia sympatii i współodpowiedzialności [za sprawę]; przeciwnie, pod względem politycznym sytuacja [jest] jak najniekorzystniejsza. W takich warunkach liczyć na pomyślny werbunek nie można, szczególnie z nastaniem robót w polu. Zgłaszają się jednostki, pojedynczy ludzie, przy czym spośród najgorszych elementów; aż dotąd brak możliwości uzupełnienia [stanów osobowych] garnizonów chociażby tylko dla pełnienia, tak jak to być powinno, zwykłej służby garnizonowej. Doświadczenia poboru pięciu roczników w ramach, przeprowadzonej w kilku powiatach guberni archangielskiej, mobilizacji częściowej, dały negatywne rezultaty. Zebrano niedostateczną liczbę [poniżej oczekiwań], nieodpowiednich elementów [ludzkich]. Równocześnie położenie polityczne uległo zaostrzeniu.

Niestety, mobilizację zarządzono podczas mojej nieobecności. Zjazd gubernialny nie wziął pod uwagę możliwych rezultatów [poboru], dając wiarę oświadczeniom niektórych miejscowych przedstawicieli, iż sukces mobilizacji [jest] przesądzony.

Pozostaje [zatem], nie licząc na możliwość ukompletowania [wojsk] w oparciu o miejscowe zasoby, posyłać [na front] gotowe oddziały [zorganizowane w głębi kraju], jak to zresztą ma miejsce w rzeczywistości. Tylko [w takim razie] po co utrzymywać cenny aparat okr.[ęgowego] komisariatu wraz z jego sztabem i zarządami?

Może pojawić się przeświadczenie, że jest on potrzebny dla zagadnień zaopatrzenia i ewakuacji [materiałów wojennych z terenów zagrożonych przez interwenty], ale obecnie [panuje] tutaj typowo wojenna, bojowa sytuacja i rozstrzygać tych kwestii nie sposób inaczej, niż w najściślejszym związku z dyspozycjami operacyjnymi. Jedynie rozkazy operacyjne mogą obecnie rozstrzygać o koniecznym rozdziale, przeniesieniu lub zniszczeniu jakichkolwiek zapasów [materiałów

wojennych] lub mienia wojskowego. Dla mnie przedstawia się zupełnie jasnym, że wszystkie organy zaopatrzenia powinny być podporządkowane sztabowi operacyjnemu.

Na chwilę obecną okr.[ęgowy] komisariat posiada wszystkie organy, ale jawi się jedynie tymczasową instancją [mogącą być wykorzystaną] dla tylko niektórych zarządzeń. Będąc zaniepokojony tymi lub innymi sprawami (przykładowo, obecnie dotyczącymi ewakuacji Suchony i Kotłasu), powinien on prosić o dyspozycje narkoma Kiedrowa i komisarza Gekker'a, mimo że w tym samym czasie z pominięciem okr.[ęgowego] komisariatu idą inne rozkazy dotyczące tych samych zagadnień, których nie jest on świadomy. Z drugiej strony, komisarz Gekker pozbawiony jest jakiegokolwiek aparatu technicznego i fizycznie nie jest w stanie uporać się ze swoim zadaniem. Prosi on o naznaczenie mu przedstawicieli ze sztabu i każdego z zarządów. Lecz my już mianowaliśmy przedstawicieli do rady obrony rejonu archangielskiego; obecnie realizowany jest szereg innych delegacji. Dalsze wydzielanie w pełni współodpowiedzialnych przedstawicieli doprowadzi tylko do dalszego rozpadu aparatu technicznego i jako takie nie da najbardziej potrzebnego: jednomyślnego kierowania.

Przypuszczam, że koniecznym jest, możliwie jak najszybsze, podporządkowanie sztabu i wszystkich okr.[ęgowych] zarządów dowodzącemu rejonem wołogodzkiemu komisarzowi Gekkerowi. Tym sposobem aparat techniczny będzie, po pierwsze, zachowany, a po drugie, przekazany temu, kto powinien go mieć. Ażeby odciążyć dowodzącego od wielu spraw drobnych, można wyznaczyć [jego] pomocnika, można [też] ze wszystkich zarządów zaopatrujących wojska w żywność i umundurowanie, utworzyć jeden wspólny zarząd lub oddział zaopatrzeniowy (jak to było na frontach⁵⁷), ale podporządkowanie organów tych sztabowi operacyjnemu jest konieczne. W rzeczywistości, wszystko sprowadza się do zamiany Rady Wojennej ([złożonej z] kierownika wojskowego i dwóch komisarzy) jednoosobową władzą dowodzącego oraz rady ds. obrony, złożonej z miejscowych przedstawicieli, zgodnie z uwarunkowaniami obecnego momentu politycznego.

Poprzez tego samego kuriera przesyłam Wam specjalne oficjalne pismo na ten temat w formie telegramu [Wam i Potapowowi]. Coś podobnego przesłałem też Kiedrowowi, od którego będę oczekiwać rozkazów.

⁵⁷ Chodzi o związki operacyjno-strategiczne armii rosyjskiej podczas I wojny światowej.

Doszły mnie, na razie niesprawdzone, słuchy, że Potapow [dowódca Dywizji Arch.[angielskiej] nie spełnił oczekiwań; mówi się [o tym] jeszcze gorzej. Ale zaakceptowawszy jego nominację [na dywizjonera], ostrzegłem narkoma Kiedrowa o tym, iż Potapow naprawdę bardzo potrzebuje wskazówek w dowodzeniu i obserwowaniu [jego poczyną na tym stanowisku]. Nie mogłem go do tego dłużej wdrażać, ponieważ otrzymałem rozkaz ewakuować okr.[ęgowy] komisariat, według wyrażenia Krutowa (członka komisji rewizyjnej Kiedrowa), „w dwa mrugnięcia” [natychmiastowo], przy czym Radę Wojenną i sztab poruczono odesłać [na tyły] pierwszym eszelonem.

Uważam za swój obowiązek nadmienić, iż nie ma u mnie jakichkolwiek nieporozumień osobistych ani z narkomem Kiedrowem, ani z komisarzami [politycznymi]. Z komisarzem Makarowem bezpośrednie relacje [mam] bardzo dobre, z Gekkerem nie moglibyśmy się porozumieć [na gruncie prywatnym] z uwagi na właściwości jego charakteru. Bywały z nim wypadki, kiedy łatwo mogłyby zdarzyć się nieporozumienia i kłótnie, ale nie reagowałem [na prowokacyjne zachowania]. Przejścia w podporządkowanie [mnie] Gekkerowi nadal nie widziałbym możliwym oraz korzystnym dla sprawy i bardzo Was proszę, [aby] wezwać mnie do złożenia raportu osobiście i wyjaśnienia mojego dalszego położenia służbowego.

O sobie mogę powiedzieć, że bardzo się przemęczyłem [służbą] i nadwyrężyłem zdrowie, tj. jedyne, co pozostało dla pomocy [mojej] rodzinie⁵⁸.

Nie chcę uchylać się od służby, ale wolałbym otrzymać inny rodzaj działalności (tak jak mówiłem Wam już w Moskwie, kiedy prosiliście, aby „pomyśleć” o stanowisku kierownika wojskowego). Obecnie, jak mi się wydaje, nadarza się do tego najlepsza okazja.

Będę z niecierpliwością oczekiwać Waszej odpowiedzi.

Z wyrazami poważania, F. Ogorodnikow

PS Nawiasem mówiąc, trzeba rozstrzygnąć: czy Nacarenus⁵⁹ pozostaje w dalszym ciągu komisarzem Białomorza?

⁵⁸ Mówiłem o tym M. S. Kiedrowowi. [F. Ogorodnikow].

⁵⁹ Siergiej Nacarenus (ur. 1883 – zm. 1938) – komisarz nadzwyczajny Kraju Murmańsko-Białomorskiego.

List nr 2

5 sierpnia 1918 r.

Wołogda

Wielce szanowny Michaiile Dmitriewiczu! Decyduję się jeszcze raz męczyć Was prośbą o określenie mojego przeznaczenia przy reorganizacji okr.[ęgowego] komisariatu, która jest niezbędna. Może skierować mnie do Centr[alnej] Komisji ds. Ewakuacji Mienia Wojskowego lub dać inny przydział?

Przy moim stanie zdrowia i [niedostatku] sił, pracuję zdecydowanie ponad możliwości fizyczne. Do tego [panujące tu] warunki są wyjątkowo trudne. Tylko dzięki bardzo ogromnej cierpliwości i doświadczeniu życiowemu udaje mi się godzić się w robocie z komisarzem Gekkerem, ale długo tak tego kontynuować nie można. Nie skarżę się, ale podam Wam fakty, które lepiej niech pozostaną między nami. Trzy dni na próżno czekałem na Gekkera i otrzymałem radę z kancelarii, że nie wiadomo kiedy powróci, wobec czego posłałem do niego naczelników zarządów wojskowego i tech.[icznego] z pismem zawierającym prośbę, aby ich przyjąć. Pozostawili oni ten dokument w kancelarii i prosili, aby ich wezwać. Nie zostali wezwani. Nazajutrz, [tj.] wczoraj Gekker wyraził mi swoje niezadowolenie, iż nie czekano na niego choćby i przez całą noc. Następnie ja [również] wczoraj, po uzgodnieniu [z Gekkerem] zebrałem [na odprawę] naczelników zarządów na godz. 4.00 (szef zarządu wojskowego przysłał wraz z zastępcą raport o swojej chorobie). Czekaliśmy na niego do godz. 8.00 wieczorem, cały czas otrzymując od Zarządu wiadomości, iż Gekker jest zajęty zebraniem, ale wkrótce przybędzie. Wreszcie przez przypadek dowiedzieliśmy się, że przebywa on w swoim mieszkaniu, tuż obok Okręgowego Komisariatu. Wysłaliśmy tam posłańca i otrzymaliśmy odpowiedź, że położył się on spać i nie kazał siebie budzić. Trzeba się było rozejść. A tymczasem o 2.00 w nocy Gekker nagle zatelefonował do mnie i oświadczył, że taki sposób postępowania [z mojej strony] nazywa się sabotażem⁶⁰. Wyjaśniłem mu jak wyglądała sytuacja. Teraz, po tym incydencie, stał się w stosunku do mnie miększy, ale czy na długo? Według jego słów, ja

⁶⁰ Okazało się, że o godz. 4.00 [popołudniu] wstąpił do komisariatu, ale my nie wiedzieliśmy o tym, do mnie on nie przyszedł, o zebraniu nie dowiedział się i poszedł sobie. [F. Ogorodnikow].

podlegam jemu. Rozkazu o tym nie ma. Ja temu nie przeczę, nie w tym rzecz, byleby tylko szła robota, ale to jest zbyt trudne.

Proszę Was wejść w naszą i, w szczególności, moją sytuację. Nieustannie trzeba namawiać pełniących służbę [w sztabie okręgu], żeby pracowali nie oglądając się na wszelkie trudności, ale nie wszyscy tak potrafią.

Z wyrazami poważania, F. Ogorodnikow

List nr 3

5 sierpnia 1918 r.

Wołogda

Wielce szanowny Michaile Dmitriewiczu! Korzystając z okazji, przesyłam Wam te pismo za pośrednictwem Berensa⁶¹, [przedstawiciela] Sztabu Generalnego [Wszechrosyjskiego Sztabu Generalnego], który powraca do Moskwy, przez Wołogdę, z odkomenderowania do Piotrogradu i prosił, aby go zorientować w sytuacji, na co otrzymał zezwolenie dowodzącego wołogodzkiem rejonem komisarza Gekkera. Przedstawi on Wam szczegóły. Położenie [jest] bardziej niż poważne. Niestety, komisariat okr.[ęgowy] i ja osobiście, jesteśmy odstawieni od rozkazodawstwa operacyjnego. Raporty [wywiadowcze] o sytuacji również otrzymuję okazjonalnie. Dziś komisarz Gekker powiedział mi osobiście, że według ostatnich wiadomości, Archangielsk i Bako-rica⁶² zostały bardzo szybko zagarnięte [przez interwentów]. Potapow przysłał do pociągu swojego sztabu lub Kiedrowowi meldunek, że jest aresztowany, najwyraźniej przez dowódcę archangielskiego pułku konnego, który przybył wraz z nim [do Archangielska]. Jego zachowanie wzbudziło podejrzenia Wachramejewa (przedstawiciela Rady Obrony), [który] z częścią oddziału wypłynął statkami północną Dwiną. Gubernialny Komitet Wykonawczy także statkami ewakuował się do Kotłasu.

⁶¹ Jewgienij Berens (ur.1876 – zm.1928) – oficer rosyjskiej marynarki wojennej, w 1904 r. uczestnik bitwy morskiej pod Czemułpo na krążowniku „Wariag”. W latach 1910–1914 attaché morski w Niemczech, a od 1915 do 1917 – we Włoszech. Przeszedł na stronę bolszewików i od listopada 1917 r. do lutego 1920 r. kierował Morskimi Siłami Republiki, a od kwietnia do sierpnia 1918 r. był członkiem Wyższej Rady Wojennej. Ekspert ds. morskich delegacji sowieckiej na rokowania pokojowe z Finlandią i Polską oraz konferencje w Genewie i Lozannie, sowiecki attaché morski w Wielkiej Brytanii (1924) i Francji (1925–1926). Хромов, ред., *Гражданская война*, 64–65.

⁶² Osada i port rzeczny na lewym brzegu Dwiny przy jej ujściu do Morza Białego, naprzeciw Archangielska leżącego po drugiej stronie rzeki.

Według słów Gekkera, w rejonie Bakoricy przepadło (zagarnięte) wiele materiałów wojennych, których nie udało się wywieźć. Takogorka zajęta, płonie. Narkom Kiedrow [przebywa] w pociągu na Obozerskiej, mianował Lenkowskiego dowódcą białomorskiego rejonu. Nasz oddział znajdował się na 526 wiorście [magistrali kolejowej Archangielsk – Kotłas], prawdopodobnie w rejonie Chołomorgów (wszystko to według słów Gekkera, dowodów nie widziałem).

Od strony Onegi Anglicy i białogwardziści szybko posuwają się do Obozerskiej, znajdując się [według ostatnich informacji] w rejonie Czunowskiej (10 wiorst od Kopino). Nasz oddział na tym kierunku był zaledwie 30 wiorst od Obozerskiej, która, według słów Gekkera, zostanie prawdopodobnie bardzo szybko zajęta. Gdy przejmą tam środki pływające (Gekker twierdzi, że w górę Dwiny zdołało uciec jedynie pięć trałowców i kilka parowców), sojusznicy, najwyraźniej, skierują swe siły na Kotłas, gdzie [jest przechowywane] ponad trzy miliony pudów materiałów wojennych. Zapewne będą posuwać się także wielkim traktem z Sejskiego na Plesecką (w dół rzeki Emsy), ażeby wymusić jak najdalszy odwrót naszych oddziałów w stronę Wołogdy. Stanowczo naciskam na obronę Kotłasu, ale jak na razie można tam było wysłać stąd [z Wołogdy] zaledwie 100 ludzi. Oddział marynarzy, o którym telegrafowaliście (500 – 600 ludzi), wyjechał z Piotrogradu 3 sierpnia.

Praca Białomorsk.[iej] R[ady] W[ojennej] (ja i komisarz Makarow) sprowadza się do nadzoru nad wykonywaniem rozmaitych rozkazów i zapotrzebowań [płynących] z różnych stron, częściowo zaopatrzenia, które w większości idzie co prawda poza nami, niemniej staram się być z tym na bieżąco i wydawać konieczne zarządzenia dla przyspieszenia [tego procesu]. Dla [opracowywania] rozkazów operacyjnych przydzielamy Gekkerowi dwóch byłych oficerów Sztabu Generalnego, którzy jeszcze pozostali w sztabie okręgu: Szinkowskiego i Lisowskiego. Muruzi był przy Potapowie, informacji o nim nie mam. Dmitriew [przebywa] w Petrozawodzku. Więcej [eksoficerów] Gensztabu – nie ma.

Obecnie powołano komisję ds. ewakuacji. Wezwano przedstawiciela centr.[alnego] kolegium i dopiero co przybyłego tutaj przedstawiciela GAU [Głównego Zarządu Artylerii] Kostowa. O rezultatach będę telegrafować. Łącznie w rejonie Kotłas – Wołogda – Suchony [znajduje się] do 15 milionów pudów [materiałów wojennych]. Sądzę, że powinno się wykorzystać [do ewakuacji] tak kolej, jak i drogi wodne, ale

te ostatnie obecnie [są] niezbyt przydatne [do tego]. Wszystkie kwestie dotyczące ewakuacji Kotłasu, Suchony, Wołogdy i Czerepowca połączono w Centro-Kolegium w Wołogdzie, podporządkowane Wserokomu⁶³ Władimirowa, skąd wychodzi ogólne rozkazodawstwo. Bezwzględnie konieczne zorganizować front. Obecnie narkom Kiedrow z członkami swojej komisji kontrolnej, tworzącymi jego tymczasowy sztab, znajdują się w Obozerskiej, a w Wołogdzie komisarz Gekker posługuje się w swojej pracy komisariatem okręgowym. Moim zdaniem należy utworzyć w prawidłowy sposób sztab odcinka frontu lub przesłony – z [organicznym] sztabem i oddziałami zaopatrzeniowymi. Można by było część pracowników sztabu i zarządów okręgowych skierować do organizacji kierownictwa frontu, pozostałe [organy] – zlikwidować albo odesłać do [służby w] Centro-Kolegium [kontrolnym] w Wołogdzie, gdzie jest bardzo dużo pracy i, najwidoczniej, zdecydowanie za mało pracowników.

Dziś kom.[isarz] Gekker powiedział mi, że archangielski Gubernialny Komitet Wykonawczy [znajduje się] w Wielkiej Ustjudze i zamierza przenieść się do Wołogdy. Gekker polecił im powrócić do Kotłasu, mianując dowódcą tamtejszego odcinka Miedwiediewa (wołogodzkiego gubernialnego komisarza ds. wojskowych, byłego oficera). W Archangielsku, według słów Gekkera, była prawdziwa panika, która może łatwo przenieść się i do Kotłasu. Przybył tam oddział marynarzy z Archangielska i, według wiadomości [od] kom.[isarza] Makarowa, zażądali oni podwójnych środków na swoje utrzymanie.

W Wołogdzie spokojnie, ale nastroje pełne obaw, chodzi pełno plotek i najróżniejszych domysłów. Według słów Makarowa, który telegraficznie rozmawiał z Wiatką – tam również niepokoją się o Kotłas [i] posłali [tam] nieduży oddział.

Z wyrazami poważania, F. Ogorodnikow

List nr 4

16 sierpnia 1918 r.

Tajne.

Wielce szanowny Michaile Dmitriewiczu! Korzystając z okazji przesyłam Wam nowe wiadomości przez powracającego kuriera Sztabu

⁶³ Wserokom – Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja Ewakuacyjna – powołana celem zjednoczenia i koordynacji wysiłków różnych instytucji na rzecz ewakuacji zasobów wojskowych i przemysłowych z terenów zagrożonych zajęciem przez wojska państw centralnych i Ententy. Rozwiązana dekretem RKL RFSRR z 25 stycznia 1919 r. w związku z przemianami zagrożenia.

Głównego, Wasilewa, który przywiózł mi [schematy organizacyjne] dowództwa odcinka przesłony. Przekażę je Samojle, którego Kiedrow mianował swoim szefem sztabu. Zapewne wiadomo Wam, że narkom Kiedrow przyjechał [tu] ze specjalnymi pełnomocnictwami. Przekazał on Samojle, że posiada instrukcje [wydane] już po wysłaniu telegramu z X Z[arządu] [Wszechrosyjskiego] Sz[tabu] nr 4231, z podpisami Sklanskiego, Waszym, Antonowa, Potapowa i Berensa, który zatem okazuje się nie być ostateczną decyzją. Co konkretnie zakłada ta [ostatnia] decyzja, nie jest mi zbyt dokładnie znane. Prosiłem telefonicznie M. S. Kiedrowa, aby [pozwolić] przedstawić mi osobisty raport, na co on odpowiedział osobiście w bardzo grzecznej formie, ale prosił porozmawiać o tym z Zarządem ds. Ewakuacji, któremu przekazałem, iż dla dobra sprawy niezbędnym byłoby pozostawić na pewien czas komisję likwidacyjną z przewodniczącym [wyłonionym] spośród szefów zarządów okręgowych lub ich najbardziej kompetentnych zastępców – aby ostatecznie zdać sprawę i mienie do oddziałów zaopatrzeniowych sztabu pół.[nocnego] odcinka wojennego [przesłony], – ostatecznie zakończyć raportowanie o [złodziejstwie? wyraz nieczytelny] przy udziale [Komisji] Kontrolnej, – zlikwidować niektóre rozpoczęte [i niedokończone] budowy magazynów zapasów [wojennych]. Członkowie tejże komisji powinni uczestniczyć w pracach Centro-Kolegium, która bez nich wątpliwe czy jest w stanie zorganizować ewakuację mienia wojskowego, ponieważ organy centralne w dalszym ciągu wydają swoje dyspozycje, pomimo [wydawania równolegle] ogólnych rozkazów [przez Wserokom] Władimirowa. Przewodniczący Centro-komisji Rojzeman oświadczył, że wszystkie zarządy okręgowe powinny posiadać w Wołogdzie coś na kształt swojego oddziału transportowego, a także przedstawiciela gotowego udzielić niezwłocznie odpowiedzi na każde szczegółowe pytanie dotyczące ewakuacji odnośnego mienia. Na swój memoriał w tej sprawie odpowiedzi nie otrzymałem. Tymczasem komisariat okr.[ęgowy] faktycznie przestał istnieć. Obu komisarzy okr.[ęgowych] M. S. Kiedrow zabrał do swojej dyspozycji i oddelegował do Kotłasu: Gekkera [nominował na] dowódcę dywizji, Makarowowi porучzył organizację agitacji. Prawie wszyscy dotychczasowi pracownicy wyjechali organizować sztab dywizji Gekkera. Zarządy okręgowe funkcjonują w dalszym ciągu, ale są zajęte głównie [pracą] w oddziałach zaopatrzeniowych sztabu M. S. Kiedrowa; na osobiste polecenie Kiedrowa, A. A. Samojło zabrał pracowników dla sformowaniach [z nich]

sztabu i oddziałów zaopatrzeniowych Kiedrowa. W kilku zarządach (na przykład w sanitarnym) pozostało bardzo mało [ludzi]. Wszyscy, którzy nie weszli w skład sztabu i oddziałów zaopatrzeniowych Kiedrowa, będą delegowani do okręgu jarosławskiego lub do innych okręgów.

Ogólnie rzecz biorąc, trwa pełna likwidacja komisariatu okr. [ęgowego] i zarządów okr. [ęgowych], a ja oczekuję odpowiedzi i przydziału [na nowe stanowisko]. Nie mam nic przeciwko temu, żeby pozostać trochę czasu w Wołogdzie, zajmując się sprawami okr. [ęgowego] komisariatu i ewakuacji, gdzie też znajdują się moja żona i dwaj synowie: jeden w okręgowym zarządzie technicznym⁶⁴ (jest kierownicą, obecnie tymczasowo w dyspozycji Kiedrowa), drugi [jest] delegatem zarządu technicznego w Centrokomisji. Sam również nie mam nic przeciwko odkomenderowaniu mnie do Centrokomisji. Przebywa tutaj wraz ze mną żona, która jest chora i leczy się w ośrodku hydroterapii.

Bardzo byłbym rad otrzymać Wasze polecenie lub, być może, zapytania na temat interesujących Was punktów. O sytuacji [operacyjnej] nie piszę, ona na pewno jest Wam znana, zaś ja faktycznie znajduję się poza służbą.

Z wyrazami poważania, F. Ogorodnikow

Źródło: РГБ, Огородников Федор Евлампиевич. Служебные документы, ф. 41113, оп. 1, д. 85, мps, 7–28.

Bibliografia

Archiwalia

Российский Государственный Военный Архив

Огородников Федор Евлампиевичф. Биографические документы.

Zbiory dokumentów

Директивы Главного Командования Красной Армии (1917–1920). Сборник документов. Red. Павел Жилин. Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1969.

Ставка и Революция. Сборник документов в двух томах, t. 1. Red. Иван Гаркуша. Москва: Кучково Поле, 2019.

Владимир Ленин. Полное собрание сочинений, t. 50. Москва: Издательство Политической Литературы, 1970.

⁶⁴ Kirył Ogorodnikow (ur. 1900 – zm. 1985) – jeden z najwybitniejszych astronomów sowieckich.

Wspomnienia

- Александренко, Александр, red. *Против Деникина. Сборник воспоминаний*. Москва: Воениздат, 1969.
- Кедров, Михаил. *За советский Север. Личные воспоминания и материалы о первых этапах гражданской войны 1918 г.* Ленинград: Прибой, 1927.

Encyklopedie i słowniki

- Хромов, Семен, red. *Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия* (Москва: Советская Энциклопедия, 1983).
- Каминский, Валерий. *Офицеры Русской Императорской Армии в корпусе красного Генерального Штаба. Биографический справочник*. Т. 1., Санкт-Петербург: Издательский Центр Гуманитарная Академия, 2018.
- Волков, Сергей. *Генералитет Российской Империи. Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II*. Т. 2. Москва: Центрполиграф, 2009.

Opracowania

- Болтунов, Михаил. *Дипломаты в погонах*. Москва: Кучково Поле, 2019.
- Бонч-Бруевич, Михаил. „По поводу критики труда «Разведывание. Охранение. Связь». *Русский Инвалид* nr 189 (1909): 3–4.
- Черпанов, Александр. „Развитие отечественной военной доктрины по материалам дискуссии 1911–1930-х гг. Проблемы внедрения и понимания единой военной доктрины царскими и советскими военными теоретиками”. *Клио* nr 10 (2019): 138–142.
- Ганин, Андрей. *Кадры Генерального Штаба в период гражданской войны в России 1917–1922 гг.* Т. 1. Москва: Кучково Поле Музеон, 2023.
- Ганин, Андрей. *Повседневная жизнь генштабистов при Ленине и Троцком*. Москва: Кучково Поле, 2017.
- Гражданская война в СССР*. Т. 1. Red. Николай Азоцев. Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1980.
- Какурин, Николай. *Как сражалась революция*. Т. 1. Москва: Издательство политической литературы, 1990.
- Кавтарадзе, Александр. *Военные специалисты на службе Республики Советов 1917–1920 гг.* Москва: Наука, 1988.
- Kinwig, Clifford. *Krucjata Churchilla. Brytyjska inwazja na Rosję 1918–1920*. Tłum. Sławomir Patlewicz. Warszawa: Bellona, 2008.
- Клавинг, Валерий. *Гражданская война в России. Белые Армии*. Санкт-Петербург: Издательство Terra Fantastica, 2003.
- Меликов, Владимир. „Литературные труды профессора комдива Ф. Е. Огородникова”. *Военно-Исторический Журнал* nr 1 (1939): 126–128.
- Николаев, Андрей, red. *Чекисты. Сборник*. Москва: Молодая гвардия, 1987.
- Огородников, Федор. „К критике сосредоточения русских армий в 1914 г.”. *Война и Революция* nr 9 (1926): 17–43.
- Огородников, Федор. „Кризисы больших сражений”. *Война и Революция* nr 7 (1928): 16–28.

- Огородников, Федор. „Оборонительный маневр”. *Война и Революция* nr 8 (1928): 3–19.
- Огородников, Федор. „Прорыв 10 французской армии 18 – 28 июля 1918 г. при Виллер-Коттере”. *Война и Революция* nr 8 (1931): 104–120.
- Огородников, Федор. „Работа полской военной мысли”. *Война и Революция* nr 8 (1929): 114–120.
- Огородников, Федор. *Удар по Колчаку весной 1919 г.* Москва: Государственное Военное Издательство, 1938.
- Огородников, Федор. *Военные средства Англии в революционные и наполеоновские войны. Историко-статистическое исследование.* Санкт-Петербург: Типография Кишваума, 1902.
- Павлов, Дмитрий. *Русско-японская война 1904-1905 г. Секретные операции на суше и на морэ.* Москва–Санкт-Петербург: Центр Гуманитарных Инициатив, 2016.
- Poole, Henry. *General Sir Frederick Poole.* Leicester: Troubador Publishing, 2023.
- Rhodes, Benjamin. *The Anglo-American winter war with Russia 1918–1919. A diplomatic and military tragicomedy.* Westport: Bloomsbury Publishing, 1988.

STRESZCZENIE

Rafał Igielski, Listy gen. lej. Fedora Ogorodnikowa do gen. mjr. Michaiła Boncza-Brujewicza o sytuacji na froncie północnym rosyjskiej wojny domowej w 1918 r. jako źródło do zagadnienia służby carskich sztabowców w Armii Czerwonej

Wiosną 1918 r. rosyjska wojna wewnętrzna objęła swym zasięgiem obszary północnej części Rosji europejskiej, gdzie wylądowały desanty alianckich kontyngentów militarnych, początkowo celem zabezpieczenia przekazanych wcześniej wschodniemu sojusznikowi materiałów wojennych, aby te nie zostały przejęte przez Niemców. Celem dowodzenia gorączkowo organizowanymi w tym regionie Rosji siłami Armii Czerwonej, bolszewicy zatrudnili byłych carskich generałów. Na niniejsze źródło składają się cztery listy gen. lej. Fedora Ogorodnikowa pisane do gen. mjr. Michaiła Boncza-Brujewicza. Poświęcone są one różnorodnym problemom i obawom związanym z formowaniem bolszewickich sił zbrojnych oraz trudnościom we współdziałaniu zawodowych wyższych oficerów sztabowych z ideowymi komunistami.

Słowa kluczowe: wojna domowa w Rosji, interwencja Ententy w Rosji, carscy specjaliści wojskowi, Armia Czerwona, Fedor Ogorodnikow, Michaił Boncz-Brujewicz

SUMMARY

Rafał Igielski, Lieutenant General Fedor Ogorodnikov's Letters to Major General Mikhail Bonch-Bruyevich on the Situation on the Northern Front of the Russian Civil War in 1918 as a Source on the Service of Imperial Staff Officers in the Red Army

In the spring of 1918, the Russian Civil War extended to the northern regions of European Russia, where Allied contingents landed, initially in order to secure war materiel previously supplied to their eastern ally and to prevent its capture by German forces. To command the Red Army units hastily organized in this region, the Bolsheviks employed former imperial generals. The source analysed in this article consists of four letters from Lieutenant General Fedor Ogorodnikov to Major General Mikhail Bonch-Bruyevich. These letters address a range of issues and concerns related to the formation of the Soviet armed forces and the difficulties encountered by professional senior staff officers in cooperating with ideologically committed Communists.

Keywords: Russian Civil War, Allied intervention in Russia, imperial military specialists, Red Army, Fedor Ogorodnikov, Mikhail Bonch-Bruyevich

ZUSAMMENFASSUNG

Rafał Igielski, Briefe des Generalleutnants Fedor Ogorodnikov an Generalmajor Michail Bontsch-Brujewitsch über die Lage an der Nordfront des russischen Bürgerkriegs im Jahr 1918 als Quelle zur Frage des Dienstes zaristischer Stabsoffiziere in der Roten Armee

Im Frühjahr 1918 erfasste der russische Bürgerkrieg Gebiete im nordeuropäischen Russland, wo alliierte Militärkontingente landeten, zunächst um Kriegsmaterial zu sichern, das zuvor an den östlichen Verbündeten übergeben worden war, damit es nicht von den Deutschen beschlagnahmt wurde. Um die in dieser Region Russlands hastig organisierten Streitkräfte der Roten Armee zu befehligen, stellten die Bolschewiki ehemalige zaristische Generäle ein. Die vorliegende Quelle besteht aus vier Briefen von Generalleutnant Fedor Ogorodnikov an Generalmajor Michail Bontsch-Brujewitsch. Sie behandeln verschiedene Probleme und Bedenken im Zusammenhang mit der Bildung der bolschewistischen Streitkräfte sowie den Schwierigkeiten bei der Zusammenarbeit zwischen professionellen höheren Stabsoffizieren und ideologischen Kommunisten.

Schlüsselwörter: Bürgerkrieg in Russland, Intervention der Entente in Russland, zaristische Militärspezialisten, Rote Armee, Fedor Ogorodnikov, Michail Bontsch-Brujewitsch